

Hva skal vi med språkfilosofi?

//

//]]]]> //]]>

NY BOK: Det menneskelige språket er et av de mest kompliserte forskningsobjektene vi vet om, og det finnes et utall tilnæringsmåter til det å undersøke språk. Folk kan drive med så forskjellige ting som dialektologi, syntaks, fonetikk, fonologi, retorikk, semiotikk og språkpedagogikk, og likevel ha denne ene tingen *språk* som sitt studieobjekt.

Nevrolingvistikk, psykolingvistikk, sosiolingvistikk er alle uavhengige, verdifulle tilnæringer til språkforskningen. Men hva med språkfilosofi? Hva er filosofiens rolle i studiet av språk?

Av Georg Kjøll

Hva gjør en filosof? Hva er språk?

Filosof er gjerne uenige om hva som egentlig er en filosofers arbeidsbeskrivelse, som de er om alt annet. Men du oppdager snart, om du er i samtale med en yrkesskadet filosof, at det finnes en konstant fare for at hun tar tak i formuleringer i det du sier, og ber om å få klargjort hva det er du mener, særlig hvis det er snakk om teoretiske spørsmål eller abstrakte problemstillinger.

//

//]]]]> //]]>

Mange filosofer besitter en evne til å henge seg opp i detaljer, og pirke borti implisitte antakelser bak, og nyanser i, ting vi sier og gjør. Selv om dette ikke nødvendigvis er sjarmerende som småprat på fest, er det svært verdifullt når forskere skal prøve å forstå kompliserte størrelser som språk.

For bare det å begynne å forstå hva språk egentlig er, er en enorm utfordring. Vi kan definere språk, ganske bredt, som systemer som ved hjelp av struktur og form gjør at man kan gi uttrykk for mening. Men alle elementene av denne definisjonen kan gjøres til gjenstand for analyse og diskusjon: hva er struktur og hvor strukturert må den være, hva slags uttrykksformer finnes for språk, og hva vil det si at noe er meningsfylt, og på bakgrunn av hva oppstår denne meningen?

Alle disse spørsmålene gir igjen opphav til nye, kompliserte spørsmål, og mange av grunnkonseptene definisjonen benytter seg av er vage og uklare.

Særlig gjelder dette konseptet mening. Mening er i seg selv en svært vag og uklar størrelse, som ikke lar seg avgrense eller peke på så lett. I det daglige brukes ordet 'mening' i mange betydninger. Vi snakker gjerne om meninger som standpunkter («en politisk mening»), meninger som budskap i for eksempel kunst («meningen med Skrik»), meningen bak en handling («hva var meningen med å gjøre det?») eller [meningen med livet](#).

Språklig mening, forstått som innholdet i ordene og setningene vi bruker, virker å være noe separat fra alle disse bruksmåtene, selv om det er naturlig å tenke at det kan være en sammenheng mellom teorier om språklig mening og andre typer mening. Men hva kan vi egentlig vite om språklig mening?

Hva er mening?

//]]]]> //]]>

Mening er det som gjør at ord og setninger kan brukes til å snakke om i ting i verden. Ords mening er en helt sentral forutsetning for at språk skal kunne fungere, og at ord kan brukes til å oppnå forståelse. I dagligspråket snakker vi om 'mening' som noe uproblematisk og grunnleggende, gjerne som noe som er en faktisk del av ordene vi benytter oss av. Ords mening antas ofte å være noe som er fastlagt og felles for alle mennesker innenfor en bestemt språkgruppe, og vi snakker gjerne om ords mening som gitt av objekter i verden. Vi spør hverandre hva vi mente med å si det-og-det, og kan få som svar at «jeg tenkte på den-og-den tingen». Lurer noen på hva et ord betyr, definerer vi ordet for hverandre, eller peker på noe i verden som ordet henviser til.

Men måten vi snakker om mening som noe uproblematisk i det daglige, er med på å maskere hvilket enormt mysterium menneskets evne til å lære seg å uttrykke og forstå språk egentlig er. Forholdene mellom ord og meninger, setningene vi bruker og tankene vi har, og språklig mening og den ytre virkeligheten er langt fra liketille og lette å begripe.

Når vi begynner å se på hvordan språket faktisk fungerer, og analyserer våre egne talemåter om språk og kommunikasjon, ser vi at de enkle svarene vi gir på hva mening er, og hvor det kommer fra, er lite tilfredsstillende.

For eksempel viser det seg at de aller fleste definisjoner vi gir som ordforklaringer enten er for vage eller for spesifikke til at de kan være ordenes faktiske innhold. Definerer du 'stol' som «et sittemøbel for én person», inkluderer du samtidig krakker, gulvputer og sakkosekker. Definerer du 'hund' som «et firebeint, bjeffende husdyr i mellomstor størrelse som er trofast mot eieren sin», har du regnet bort alle trebente, stumme og eierløse (og selvopptatte!) hunder der ute.

Tilsvarende trøblete er antakelsen om at det er ting der ute i verden som gir opphav til meninger. Hva da med ord som 'demokrati', 'ytringsfrihet', 'framtiden', 'håp', 'fantastisk', som virker å betegne såkalte [abstrakte størrelser](#)? Hvor finnes de abstrakte størrelsene hen, og hvordan får vi kontakt med dem slik at de kan gi mening til ordene våre?

Og tenk på alle ordene hvis mening er fiksjonsstørrelser, som 'enhjørning', 'ungdomskilden', 'Supermann' eller 'flogiston'. Hva er det som gir disse ordenes innhold, hvis ikke ting som enhjørninger finnes i den virkelige verden?

Filosofiens evne til å gjøre konseptuelle avklaringer og dissekere problemstillinger og antakelser viser seg å være et uvurderlig verktøy når man skal rydde landskapet og finne ut av hva språk er for en størrelse og hvordan man skal undersøke det. For å tilnærme seg et undersøkelsesobjekt på en god måte er man avhengig av å ta utgangspunkt i koherente antakelser, og når tingen man er interessert i er språklig mening, er det svært mange av disse som må gjøres før man kan komme fram til gode svar.

Meningens mange fasetter

Forholdet mellom mening og ord er nemlig ikke noe fast og endelig, trass i hvordan vi gjerne ser på det. Mange ord kan gi uttrykk for mange ulike meninger, og ofte vil disse meningene variere fra person til person, og over tid. Tenk bare på et ord som 'god', som betyr forskjellige ting avhengig om man bruker det til å beskrive et redskap («en god kniv»), en person («et godt menneske») eller noe abstrakt, som en historie. Meningen i 'god' vil også variere utfra hva slags type egenskap man er opptatt av ved tingen eller personene man snakker om. En setning som «Per er god» vil ha ulik betydning i en sammenheng hvor det er snakk om Pers ferdigheter som skiløper, hans musikalske evner eller hans store nestekjærlighet.

Hvordan kan det ha seg at vi som oftest skjønner meningen i dette ordet, når det kan variere så voldsomt i bruk, og betegne så mange ulike egenskaper? Og hva er disse egenskapene de betegner? Finnes de virkelig ute i verden, og hvordan vet vi hva disse tingene er? Og hvordan kan det ha seg, hvis ords mening er fast og felles for ulike mennesker, at ordet har forandret mening over tid?

Før i tiden ble ordet 'god' brukt om ting som var passende eller forenelig, men det er vanskelig å forklare hvordan denne og alle andre språkendringer har skjedd hvis ords mening var noe fast og forutbestemt.

Det er også vanskelig å forklare intuisjonen vår om at ord og meninger står i et en-til-en-forhold, og at mening er noe som er fast tilknyttet ordene vi bruker, så snart vi begynner å undersøke vår egen praksis. Ofte kan vi unnskyldes oss, når vi blir konfrontert med ordvalg og ting vi har sagt, med at «det var ikke det jeg mente». Men hvis ords mening sto i et uløselig forhold til meningene de uttrykker skulle dette i prinsippet ikke vært mulig.

I tillegg til det store behovet for filosofers konseptuelle avklaringer, gjør alle disse problemene at det er et annet viktig bidrag språkfilosofien kan komme med: en mulighet til å trekke på ulike teoretiske perspektiver. Mange av spørsmålene om språkets natur, oppbygging og funksjon, er uløselig knyttet til andre domener enn det rent språklige. Det er umulig å undersøke ting som språklig mening uten å samtidig forutsette antakelser om verden og dens sammensetning, eller den menneskelige evnen til tanke og erkjennelse.

Språket som puslespill

En del av de mest sentrale spørsmålene om språk handler dermed ikke bare om språket som system, men om menneskets kognitive evner, dets forhold til omverdenen, samt nettopp denne omverdenen og hvorvidt den kan være meningsskapende. Man blir dermed, som språkinteressert og nysgjerrig person, fort trukket inn i både metafysikken, sinnsfilosofien og erkjennelsesteorien.

Å stille et dypt og vanskelig spørsmål om noe grunnleggende fører ofte til at nye dype, interessante

spørsmål dukker opp. Da vil en vid, filosofisk tilnærming [vise seg nyttig](#). Ved å trekke på perspektiver fra andre filosofiske disipliner, vil en språkfilosofisk analyse gjøre at man kan se på språk og språklig mening som et digert puslespill, hvor brikker kan samles inn fra mange ulike disipliner og legges sammen til et større bilde.

Dette peker mot en tredje forse språkfilosofien bringer til torgs: nemlig evnen til å utforme komplekse teorier, og forbedre og kritisere andres teoretiske antakelser. Mange av de tingene vi er interessert i når vi lurert på hvordan språk fungerer, lar seg bare unntaksvis undersøke i praksis.

Ikke bare er språklig mening en vag ting, det er også umulig å ta og peke på mening, eller identifisere det fysisk på noen spesiell måte. Vi vet ikke hvordan ords mening kan identifiseres i hjernen, og selv om vi visste det, er det fortsatt en lang vei å gå herfra til å forstå hva det er som gjør at mening skapes og på bakgrunn av hva det oppstår.

Fordi de fleste av de store spørsmålene om språk fortsatt er ubesvarte, vil vi i overskuelig framtid måtte drive med teoribygging for å komme videre i en del språkforskning. Teoriene vi kommer fram til kan forhåpentligvis brukes til å gjøre faktiske undersøkelser, og fungere som grunnlag for hypoteser vi etter hvert kan teste empirisk, for eksempel ved å analysere fMRI-data eller observere adferd. Men teoriene vil fortsatt trenge, og antakelsene de består av vil fortsatt trenge ettersyn.

Og så lenge det finnes teorier, vil det være behov for filosofer som kan pirke i materien, stille de vanskelige spørsmålene og se de store linjene i studiet av språk.